

THE SWEDISH INSTITUTE FOR FOOD AND BIOTECHNOLOGY

Sveriges
lantbruksuniversitet

SIK-rapport
Nr 780 2009

Dialog om växtskydd inom vattenskyddsområden – Erfarenheter från tre fallstudier

U Sonesson, C Cederberg, M Wivstad

SIK-rapport

Nr 780 2008

Dialog om växtskydd inom vattenskyddsområden – Erfarenheter från tre fallstudier

*Ulf Sonesson*¹

*Christel Cederberg*¹

*Maria Wivstad*²

¹ SIK - Institutet för livsmedel och bioteknik, Göteborg

² Institutionen för växtproduktionsekologi, SLU, Uppsala

SR 780

ISBN 978-91-7290-273-2

Sammanfattning

Införandet av EU's ramdirektiv för vatten som trädde i kraft år 2000 innebar att vattenskyddsområden (VSO) för dricksvatten skall inrättas. Inom dessa områden har myndigheterna rätt att reglera jordbrukets användning av bekämpningsmedel. I ramdirektivet framgår att implementeringen skall ske med delaktighet, dvs. berörda parter ska medverka i den process som leder fram till hur reglerna formuleras.

Målsättningen med detta projekt var att med hjälp av tre fallstudier på gårdar inom vattenskyddsområden finna lösningar på hur användningen av kemiska växtskyddsmedel i VSO kan ske med samtidigt beaktande av kraven i vattendirektivet. Projektet utfördes i nära samarbete med lantbruket och olika myndigheter. Ett viktigt delmål var att testa och utveckla en modell för en arbetsprocess där lantbruk och myndigheter får en möjlighet till samverkan i arbetet med att formulera och implementera skyddsbestämmelser i ett VSO. Syftet med rapporten är att beskriva hur denna arbetsprocess fungerat i de tre fallstudierna, och att försöka hitta generella erfarenheter som kan vara värdefulla i kommande arbeten.

De tre fallstudiegårdarna valdes ut med ambitionen att täcka in olika aspekter av växtskydd inom VSO, för att ge en bredare bild av området. Till varje fallstudie knöts en "dialoggrupp" bestående av representanter för olika intressen i frågan. Dialoggruppen skulle vara det nav kring vilket vårt övriga projektarbete kretsade, frågeformulering, probleminventering samt att diskussion om åtgärder skulle ske i dialogform.

I varje fallstudie genomfördes tre dialoggruppsmöten. På första mötet beskrevs läget, med avseende på både vattenskydd och växtskyddssituation, varefter förslag till förändrat växtskydd diskuterades fram. Innan möte 2 utvärderades de föreslagna förändringarna med avseende på läckagerisk, företagsekonomi och påverkan på övriga miljöeffekter. På möte två presenterades resultatet av utvärderingarna och justeringar av förändringsförslagen identifierades. Därefter gjordes den slutliga utvärderingen. På möte tre presenterades resultaten och diskuterades hur man skulle gå vidare, samt hur erfarenheterna från projektet skulle kunna nyttiggöras i andra processer.

Generellt så har arbetet i dialoggrupperna fungerat väl. För processer av den här typen, där kraven är att man ska komma fram till konkreta åtgärder inom ett komplext och till stora delar ofullständigt beskrivet område där också konsekvenserna av åtgärderna kan bli stora (både för jordbruket och för vattenförsörjningen), anser vi att dialoggrupper är det bästa sättet att arbeta.

De rekommendationer för liknande processer vi identifierat är:

- Om möjligt, prata med alla tilltänkta deltagare i god tid innan första mötet. Välj därefter ut deltagare som är intresserade av dialog med andra intressenter och av att finna gemensamma lösningar på målkonflikter.
- Distribuera ett översiktligt kunskapsmaterial innan första mötet.
- Ett alternativ till skriftligt material är att ägna ett första möte nästan helt åt att få en gemensam kunskapsbas. Notera att denna kunskap bör handla både om jordbruk och växtskydd, och kunskap om vattenförsörjning och skydd av vattentäkter.
- Förbered mötena mycket väl.
- Engagera en utomstående processledare, som följer arbetet hela vägen.
- Dokumentera mötena noggrant
- Ha inte för lång tidshorisont i projektet. Ett halvår är att rekommendera utifrån vår bedömning.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	i
Inledning och bakgrund.....	1
Syfte och avgränsningar	1
Sammanfattande beskrivning av fallstudierna	2
Trelleborg	2
Halmstad.....	2
Örebro/Lekeberg	2
Bakgrund och syfte med dialoggruppsarbetet.....	3
Genomförande	4
Möte 1	4
Aktiviteter mellan möte 1 och 2	5
Möte 2	5
Aktiviteter mellan möte 2 och 3	6
Möte 3	6
Analys av arbetsprocessen	6
Diskussion	7
Tidplanen.....	7
Förberedelser från forskargruppen	7
Sammansättning av grupperna	8
Slutsatser och rekommendationer	8
Referenser.....	9

Inledning och bakgrund

Införandet av EU's ramdirektiv för vatten som trädde i kraft år 2000 innebar att vattenskyddsområden för dricksvatten skall inrättas. Inom dessa områden har myndigheterna rätt att reglera jordbrukets användning av bekämpningsmedel. Även gödselanvändning och –hantering kan regleras. I ramdirektivet framgår att implementeringen skall ske med delaktighet, dvs. berörda parter ska medverka i den process som leder fram till hur reglerna formuleras. Länsstyrelser eller kommuner får förklara ett mark- eller vattenområde som vattenskyddsområde (VSO). Senast år 2009 skall VSO med skyddsbestämmelser ha upprättats för alla allmänna och större enskilda vattentäkter samt reservvattentäkter. Med större vattentäkter avses täkter som vattenförsörjer mer än 50 personer eller distribuerar mer än 10 m³ vatten per dygn (Regeringen 2005). I nuläget arbetar många kommuner med att revidera sina VSO och att fastställa nya VSO. Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd är viktiga hjälpmedel när skyddsbestämmelser fastställs. En översikt från kommuner i Skåne visar på en relativt varierad tolkning av dagens allmänna råd och föreskrifter (Jordbruksverket 2004).

Målsättningen med detta projekt var att med hjälp av fallstudier på gårdar inom vattenskyddsområden (VSO) finna lösningar på hur användningen av kemiska växtskyddsmedel i VSO kan ske med samtidigt beaktande av kraven i vattendirektivet. Projektet utfördes i nära samarbete med lantbruket och olika myndigheter (kommuner, vattenmyndigheten, Jordbruksverket osv.). Ett viktigt delmål var att testa och utveckla en modell för en arbetsprocess där lantbruk och myndigheter får möjlighet till god samverkan i arbetet med att formulera och implementera skyddsbestämmelser för att skydda vattenresursen i ett VSO.

Projektorganisation utgjordes av tre delar, en projektgrupp som utgjordes av forskarna (författarna till denna rapport), en referensgrupp bestående av företrädare från LRF, Jordbruksverket, Lantmännen AB och Stiftelsen Odling i Balans samt de tre dialoggrupperna som beskrivs i detalj i denna rapport.

Projektet ingick i "MAT21 Mervärden som märks", och finansierades av Stiftelsen Lantbruksforskning och MISTRA.

Vi vill framföra vårt varma tack till samtliga deltagare i de tre dialoggrupperna för ert stora engagemang och vilja att förbättra arbetet kring inrättande av vattenskyddsområden.

Syfte och avgränsningar

Syftet med rapporten är att beskriva hur arbetsprocessen fungerat i de tre fallstudierna, och att försöka hitta generella erfarenheter som kan vara värdefulla i kommande arbeten. Studien har inga anspråk på att vara vetenskaplig, vår forskarbakgrund är strikt naturvetenskaplig. Trots det tror vi att det är värdefullt att beskriva våra erfarenheter som vägledning och inspiration.

I en parallell rapport redovisas de naturvetenskapliga, ekonomiska och tekniska delarna av projektet (Wivstad m.fl., 2009), föreliggande rapport fokuserar enbart på våra erfarenheter av dialogprocesserna. För detaljerade beskrivningar av de olika VSO och fallstudiegårdarna hänvisas till Wivstad m.fl. (2009).

Sammanfattande beskrivning av fallstudierna

Projektet "Hållbart växtskydd" har främst bedrivits genom tre fallstudier. De tre fallstudiegårdarna valdes ut med ambitionen att täcka in olika aspekter av växtskydd inom vattenskyddsområden, för att ge en bredare bild av området. De aspekter som vägdes in var framför allt följande: Typ av vattenskyddsområde (yt- respektive grundvatten), typ av växtodling, jordart, nederbörd samt hur långt processen att inrätta VSO kommit.

Trelleborg

Vattenskyddsområdet är en grundvattentäkt, med ett flertal vattenuttag utspridda inom området. Vattenskyddsområdet inrättades 2006, och lantbrukaren har haft tillstånd för sin bekämpningsmedelsanvändning för säsongerna 2006 och 2007. Hittills har inga fynd av bekämpningsmedel gjorts vid provtagning av råvatten.

Växtodlingen kan karakteriseras som typisk sydsvensk med sockerbeter, höstraps, höstvetete och malkorn som viktigaste grödor. Jordarten är moränlera och nederbörden relativt riklig. Växtskyddsproblemen är främst ogräsrelaterade, både örtogräs och gräsogräs. Nästan hela gårdens areal ligger inom VSO.

Halmstad

Vattenskyddsområdet är en mindre grundvattentäkt, en av flera inom Halmstads kommun. Det största problemet var höga nitrathalter, vilket inte omfattades av detta projekt. VSO inrättades 2007, och lantbrukaren har haft tillstånd för sin bekämpningsmedelsanvändning för 2007. Den viktigaste grödan är potatis, men även höstraps och spannmål odlas inom VSO. Växtskyddsproblematiken består främst av ogräs i sockerbeter och raps samt bladmögel i potatis. Gården har större delen av sin areal utanför VSO.

Örebro/Lekeberg

Detta vattenskyddsområde är inte inrättat ännu, men kommer att omfatta den omfattande ytvattentäkten Svartån som är huvudvattentäkt för Örebro kommun. Området sträcker sig in i Lekebergs kommun väster om Örebro där vår fallstudiegård ligger. Dricksvattnet tas fram genom att vatten från Svartån infiltreras genom sandlager, s.k. konstgjort grundvatten. Fynd av bekämpningsmedel i råvattnet har gjorts vid några tillfällen.

Odlingen inom VSO är spannmålsdominerad men på de torrlagda mulljordarna odlas potatis och i viss utsträckning morötter. Växtskyddsproblematiken domineras av ogräs, inte minst gräsogräs på lerjordarna där höstvetete odlas intensivt. Förekomsten av ogräs på mulljordarna är också stor. Potatisodlingen innebär behov av svampbekämpning mot bladmögel.

Tabell 1. Sammanfattning av de tre fallstudierna

	Trelleborg	Halmstad	Örebro/Lekeberg
Typ av vattentäkt	Grundvatten	Grundvatten	Ytvatten
Speciella vattenskyddsproblem	Inga	Nitrat	Industrier inom VSO, generellt stor oro för vattenkvaliteten då avrinningsområdet är stort
Jordart	Moränlera	Lättlera/mo	Mulljordar/mellanlera
Nederbörd	Relativt hög	Hög	Låg
Dominerande växtodling	Höstraps, sockerbetor, höstvetete, malkorn	Höstraps, sockerbetor, potatis, spannmål	Potatis, höst- och vårspannmål, ärt
Speciella växtskyddsproblem	Ogräs i höstraps, gräsogräs i höstvetete, tistlar	Ogräs i höstraps, bladmögel i potatis, tistlar	Ogräs på mulljordar, gräsogräs i höstvetete, bladmögel i potatis, tistlar

Bakgrund och syfte med dialoggruppsarbetet

Syftet med att driva projektet med hjälp av fallstudiegårdar inom vattenskyddsområden var att det ger en konkretisering av problem och möjligheter, samt att när man arbetar med verkliga gårdar uppenbaras komplikationer som lätt förbises i studier av hypotetiska gårdar. Vi beslutade också att till varje fallstudie knyta en ”dialoggrupp” bestående av representanter för olika intressen i frågan. Dialoggruppen skulle vara det nav kring vilket vårt övriga projektarbete kretsade, frågeformulering, probleminventering samt att diskussion om åtgärder skulle ske i dialogform. Målsättningen var att dialoggrupperna skulle säkerställa att vi inte missade något väsentligt och även hjälpa oss att förstå den komplexa problematiken, med motstående mål och ett stort inslag av riskvärdering. I varje dialoggrupp var vår målsättning att involvera följande ”intressenter”:

- Lantbrukaren
- En växtodlingsrådgivare (som hade insikt både i den aktuella gården och en bild av regionens jordbruk mer generellt)
- En representant för LRF
- En representant för den aktuella kommunens miljö- och hälsoskyddsförvaltning
- En representant för den aktuella kommunens tekniska förvaltning (vattensförsörjningsansvar)
- En representant från länsstyrelsen
- En representant från jordbruksverkets växtskydds-enhet
- I varje grupp ingick också två personer från projektgruppen och en från referensgruppen.

I alla tre fallstudierna ingick ovanstående, men vissa ytterligare personer medverkade i gruppen i Örebro. Anledningen vara att det aktuella vattenskyddsområdet även berörde en grannkommun, Lekeberg. Två representanter från Lekeberg medverkade också, från miljönämnden och miljö- och hälsoskyddsförvaltningen.

Genomförande

För varje fallstudie genomfördes tre dialoggruppsmöten, i allt nio möten. Fallstudierna löpte parallellt så att det första mötet på alla fallstudierna genomfördes innan andra mötet. Detta gjorde att generellt material som presenterades var samma i alla tre grupperna, samt att erfarenheterna från mötet i fallstudie 1 direkt kunde användas i fallstudie två och tre. Före varje möte planerade projektgruppen gemensamt mötena, vad som skulle presenteras och vad målsättningen med mötet skulle vara. Nedan följer en beskrivning av de tre mötena, syfte och vad som presenterades. Vi har valt att presentera arbetsgången per möte och inte dela upp det i de tre fallstudierna, då det dels skulle leda till mycket upprepningar, dels göra det svårare att dra generella lärdomar av arbetsprocessen. Samtliga tre möten genomfördes i ordningen Trelleborg, Halmstad och Örebro.

Möte 1

Det uttalade syftet med detta möte var att allsidigt belysa de olika intressenternas syn på vattenskyddet, vattenförsörjningsläget samt växtskyddsbehovet inom det aktuella VSO't. Bakgrunden var vår hypotes att genom att ha en förståelse för alla aspekter minskar risken för blockeringar och låsningar. Samtidigt ökar möjligheten att finna lösningar som är tillfredsställande för alla parter.

- Mötet inleddes med att en av forskarna presenterade projektet, syfte, metod och finansiärer för att ge alla en gemensam bild av vad det hela gick ut på. Även de specifika syftena med mötet presenterades.
- Därefter gav lantbrukaren en presentation om gården och dess produktion, växtodlingsinriktning, växtskyddsproblem och behov av bekämpning.
- Kommunens representant gick igenom läget för vattenskyddet och vattenförsörjningen för kommunen som helhet och för det specifika vattenskyddsområdet. I presentationen ingick eventuella fynd av bekämpningsmedel i vattentäkten/erna och i vissa fall planer för kommunens framtida vattenbehov och -försörjning. I vissa fall inkluderades hur kommunen arbetar med tillståndsgivning idag, i andra fall gjordes detta av en annan person från kommunen.
- Länsstyrelsen gav den större bilden för vattenskyddet i länet/regionen och berörde i vissa fall hur nationella mål för vattenförsörjningen påverkar det regionala arbetet.
- En av forskarna presenterade läget från den nationella miljöövervakningen av bekämpningsmedel i vatten, för både grund- och ytvatten. Syftet var att alla deltagarna skulle ha en gemensam kunskapsbas för kommande diskussioner om bland annat åtgärder för vattenskydd.
- Slutligen gick lantbruksrådgivaren igenom det generella växtodlings/växtskyddsläget inom området, vilka grödor som är viktiga, använda växtföljder och bekämpningsbehov av ogräs och skadegörare. Även utvecklingen över åren täcktes in, då det kan ha betydelse för att förstå årsmånsvariationer och dagens behov av växtskydd.
- Därefter presenterade forskarna de metoder och verktyg (läckagerisk av bekämpningsmedel, andra miljökonsekvenser, odlingskalkyler) som skulle komma att

användas för att utvärdera de förändringsförslag som identifieras i gruppen. Beskrivning av metoderna finns i Wivstad m.fl. (2009).

När nuläget vad gäller växtskyddsproblem och vattenskydd diskuterats och deltagarna fått chans att presentera sig, följde en diskussion om problem och lösningar för växtskyddet på den aktuella fallstudiegården.

Aktiviteter mellan möte 1 och 2

Utifrån beskrivningarna av både växtskydds- och vattenskyddsläget kom man fram till att det är de kemiska ogräsmedlen som utgör störst risk för vattenkvaliteten. Många ogräsmedel är läckagebenägna. Den avslutande diskussionen på mötet om tänkbara förändringar av växtskyddet utgjorde grunden för utformning av alternativa strategier för ogräsbekämpningen för den befintliga växtproduktionen på fallstudiegårdarna. Med det menas att inga omfattande förändringar i grödval och växtföljd gjordes. Som grund för både den kvalitativa beskrivningen och kvantifiering av alternativen användes forskningsresultat, liksom kontakter med personer i dialoggrupperna som bidrog med praktisk erfarenhet. De kvantifierade utvärderingarna som gjordes var läckageberäkningar av bekämpningsmedel med MACRO-GV modellen, förenklade Livscykelanalyser av produkter samt översiktliga företagsekonomiska beräkningar. Kvantifieringarna i detta skede av projektet var preliminära.

Analyserna gjordes grödvis för fallstudierna i Trelleborg och Halmstad. I Trelleborgsstudien utformades detaljerade alternativ för höstraps och i Halmstadsstudien för potatis. I Örebro utformades bekämpningsalternativ för en sex-årig spannmålsdominerad växtföljd. Orsaken till en analys av hela växtföljden var att bl.a. intensiteten i odlings av höstspannmål i växtföljden är viktigt för behovet av bekämpning i en enskild höstsädesgröda. En uppdelning gjordes således mellan fallstudierna av vilka grödor/grödor i växtföljd vi fokuserade på. Alternativen i de enskilda fallstudierna kunde sedan också användas i de andra områdena där det var aktuellt.

Möte 2

Syftet med möte två presenterades, vilket var att gå igenom de preliminära utvärderingarna av olika förändringsförslag som identifierats på möte 1. Med en diskussion vid mötet som grund skulle förslagen modifieras innan den mer slutgiltiga utvärderingen genomfördes och presenterades på möte 3.

- Forskarna gick igenom arbetet i de tre fallstudierna, och de erfarenheter som gjorts så här långt. Projektrapporteringsplanen visades där föreliggande rapport utgjorde en del. Deltagarna i gruppen fick alltså information om att processen i sig skulle avrapporteras.
- Samtliga i gruppen tillfrågades om de hade några nyheter eller någon information som hade bäring på projektet via en "runt-bordet-fråga".
- Forskarna presenterade utvärderingarna av alternativa bekämpningsstrategier i befintliga grödor och växtföljder, per gröda (höstvet, raps, vårspannmål, potatis osv.) och även med ett växtföljdsperspektiv i Örebrostudien. Alternativen var dels utvärderade med livscykelanalysmetodik, dels med läckageberäkningar samt förenklade företagsekonomiska utvärderingar om odlingens ekonomi.

Rimligheten för alternativen diskuterades, främst ur växtodlingssynpunkt, och modifieringar föreslogs. Slutligen lyftes frågan om vilka mer genomgripande förändringar som skulle vara nödvändiga eller möjliga för att minska riskerna ytterligare.

Aktiviteter mellan möte 2 och 3

De alternativ som presenterats på möte två i de tre grupperna justerades och förändrades utifrån diskussionerna på mötena. Därefter beräknades bekämpningsmedelsläckaget med hjälp av MACRO-GV modellen. De ekonomiska beräkningarna uppdaterades dels för ändringar i alternativen, dels för de dramatiska ändringar i prisbildningen på jordbruksprodukter som ägde rum under projekttiden. Förenklade livscykelanalyser utfördes på vissa alternativ där det var relevant för att undersöka konflikter med andra miljömål.

Möte 3

De slutliga resultaten från kvantifieringarna av alternativen presenterades av forskarna och diskuterades av gruppen. En stor del av det tredje mötet handlade om att resonera om vad projektet har bidragit med, i form av insikter om problematiken, men också vad som är en lämplig och effektiv arbetsform för hur vattenskyddsområden inrättas och drivs.

Centrala projektslutsatser utifrån forskarnas perspektiv diskuterades också, vilket var viktigt då dialoggrupperna haft en viktig roll i projektet och bidragit till insikterna bakom slutsatserna.

Analys av arbetsprocessen

Nedanstående analys är en beskrivning av vår *subjektiva* upplevelse av hur arbetet i dialoggrupperna fungerat och utvecklats under projekttiden. Som tidigare nämnts har ingen av författarna någon erfarenhet av forskning inom området. Vi kommer att jämföra processen mellan grupperna och resonera om möjliga orsaker till skillnader. Vi kommer inte att benämna vilka grupper som fungerat på vilket sätt, utan hålla oss på en generell nivå, för att undvika att deltagande personer känner sig utpekade. Detta är i vissa fall svårt, då antalet grupper och personer är litet, men vi har tydligt informerat om att arbetsprocessens funktion skulle utgöra grunden för en av projektets rapporter.

Generellt för alla tre grupperna har dialogen i gruppen utvecklats på följande sätt:

Utvecklingen mellan mötena var likartad i alla tre grupperna, men med varierande nivå. Första mötet utmärktes av positionering och ”lära-känna”. Vissa personer intog en mer avvaktande position medan andra var mer aktiva, och vår bedömning är att det berodde på en av två anledningar:

- 1) Om man uppfattade inrättandet av VSO som ett hot
- 2) Om man upplevde att man var ifrågasatt, och att gruppen var dominerad av deltagare som var negativa till ens roll.

Deltagare som var mer aktiva utmärktes av större trygghet i sin roll och sannolikt även att inte vara direkt personligt berörda. Man ska inte tolka detta som att alla lantbrukare och miljö- och hälsoskyddsinspektörer var avvaktande, och att övriga var aktiva, det fanns undantag åt båda hållen, vilket vi tolkar som skillnader i erfarenhet och kompetens men även orsakade av individuella skillnader.

Grupperna skiljde sig åt i hur långt man kom i arbetet med alternativen under det första mötet. Sannolikt var en orsak till skillnaderna tidigare diskussioner och graden av motsättningar i området kring bildandet av VSO, t.ex. diskussioner kring målkonflikter mellan att bedriva jordbruk och använda kemiska bekämpningsmedel och vattenskyddet. En öppen attityd hos de direkt berörda innebar en generellt bättre dialog, där man tordes föreslå alternativ och även acceptera att förslag man inte gillade ändå kunde vara värda att analysera för att öka förståelsen.

Under andra mötet utmärktes dialogen av större öppenhet, deltagarna kände varandra bättre, och hade haft tid att smälta intrycken från första mötet. Det faktum att det också fanns resultat att diskutera gjorde dialogen mer aktiv. Det är lättare att reagera på något som presenteras än att själv formulera frågor och alternativ utifrån en öppen fråga. Dessutom spelade det sannolikt in att detta inte var det sista mötet, det som diskuterades var inte något slutgiltigt, utan det fanns fortfarande möjlighet att påverka. Därav följde att man inte behövde driva sina frågor lika hårt, vilket minskade risken för låsningar i dialogen.

I en grupp byttes flera personer ut under processens gång. Detta påverkade det konkreta arbetet med de alternativa växtskyddsstrategierna negativt eftersom de nya medlemmarna av naturliga skäl inte var lika insatta i projektet och dess mål. Det ska poängteras att det inte var av avgörande betydelse, mer som en svacka i arbetstempot.

Forskarna och de ”neutrala” deltagarna från projektets referensgrupp hade en viktig roll i att driva diskussionerna och snappa upp trådar och se till att alla kom till tals. Vi vill dock påpeka att vi som forskare inte gör anspråk på att kunna vara objektiva, även om vi haft den målsättningen. Vi har exempelvis samtliga jordbruksbakgrund i vår profession och är mer insatta in jordbrukets villkor än i kommuners och läns vattenarbete. För att uppnå effektiva möten var förberedelsearbetet inför mötet mycket viktigt och även att det fanns bra och lättillgängliga skriftliga underlag.

Kunskapsnivån om både jordbruk och vattenskydd var en viktig parameter för hur dialogerna fungerade. I vissa fall var kunskapsnivån för låg, vilket innebar att dialogen ibland gick i lås. För att kunna bidra i en dialog krävs att man har en bredare kompetens än bara sitt eget område, annars finns risken att man inte ”törs” vara nyfiken utan håller sig till sitt. Detta upplevde vi som svårt att hantera i rollen som processledare.

Diskussion

Generellt har arbetet i dialoggrupperna fungerat väl och varit mycket givande, och grupperna har varit det nav kring vilket projektarbetet snurrat. Vi anser att dialoggrupper är ett bra sätt att arbeta på när det gäller VSO. Processen karaktäriseras av krav på att man ska komma fram till konkreta åtgärder inom ett komplext och till stora delar ofullständigt beskrivet område där också konsekvenserna av åtgärderna kan bli stora, både för jordbruket och för vattenförsörjningen.

I utvärderingen nedan diskuterar vi vad som skulle kunna ha gjorts bättre i dialoggruppsarbetet.

Tidplanen

Det första mötet hölls i första kvartalet 2007, det andra under tredje kvartalet 2007 och det avslutande mötet första kvartalet 2008. De relativt långa tiderna mellan mötena medförde mindre effektiva möten, genom att det var svårt att hålla det som diskuterades på senaste mötet aktuellt. Dessutom ökar risken att deltagare byts ut. Slutligen inträffade händelser i omvärlden som innebar att extra arbete tillkom för att uppdatera resultat och diskussioner. Ett exempel var de snabbt stigande priserna på jordbruksprodukter under projekttiden. Detta gjorde att alternativ som verkade lovande tidigt föll bort i senare skeden.

Förberedelser från forskargruppen

Syftet med projektet är mycket viktigt att göra tydligt i början av arbetet i dialoggrupperna. Där fanns brister som skulle avhjälpas med ett noggrant arbete inom forskargruppen där syftet finslipades innan arbetet i grupperna startade. Syftet var inledningsvis för brett och omfattande, vilket gjorde att diskussionerna under främst första mötet blev alltför spretiga.

Samtidigt gjorde vi bedömningen att det var viktigt att gruppdeltagarna kände att de kunde påverka projektet, då de flesta hade en annan insikt än vi om problematiken, både de lokala förutsättningarna och vatten- respektive växtskyddsfrågan generellt. I en gruppprocess med en deltagardriven inriktning är det en svår avvägning, men vår slutsats är att syftet kunde ha varit tydligare utan att låsa innehållet i projektet.

Möjligheten att presentera oberoende forskningsresultat var en stor styrka i dialogprocessen. Det gav en gemensam bas att utgå ifrån, vilket var mycket värdefullt. Genom att förbereda presentationen och analysen av dessa forskningsresultat omsorgsfullt kunde arbetet komma längre på varje möte.

De preliminära utvärderingarna av resultat som gjordes mellan första och andra mötet möjliggjorde en initierad diskussion om faktiska, konkreta förslag. Det gick inte att "gömma sig" bakom argument som att "vi vet inte hur det blir". Sammanfattningsvis upplevde vi att vikten av bra forskningsunderlag som presenteras på ett tydligt och konkret sätt svårligen kan överskattas. Det var också viktigt med en koppling till den faktiska gården/vattenskyddsområdet.

Sammansättning av grupperna

Generellt sett bedömde vi att sammansättningen av grupperna var bra med representanter för de relevanta intressenterna inom ett VSO. Vi menar dock att andelen jordbruksinriktade personer var hög i grupperna, inte minst beroende av att forskargruppen hade jordbruksbakgrund. Detta gjorde att diskussionerna lite för ofta kom att handla om detaljerade frågor om jordbruk, och representanterna från vattenskyddshåll hade svårt att delta. Örebrogruppen bestod av 13-15 personer och var större än de andra grupperna som var på 9-10 personer, bland annat på grund av fler intressenter i det stora ytvattentäktområdet. Detta var en av orsakerna till att dessa mötena blev mer formella med större svårigheter att ha en livlig dialog där alla fick utrymme. En detalj i sammanhanget var också att mötena med den större gruppen ägde rum i en formell miljö, medan mötena i de två andra grupperna ägde rum i en mer informell miljö (hemma hos lantbrukaren samt på en lantbruksskola). Vår bedömning är att den informella miljön stimulerade interaktionen i grupperna.

En mer svårdefinierad skillnad var bakgrund och erfarenhet i grupperna. Generellt gynnas gruppernas arbete av att ha med deltagare med lång erfarenhet inom sitt område, Som nytillträdd i sin yrkesposition är det naturligtvis svårare att vara trygg i sin roll och att aktivt bidra i diskussionerna. För att arbeta med en så svår och komplex fråga som vattenskydd som innehåller många målkonflikter är det viktigt med hög kompetens hos de olika intressenterna. Det är viktigt att ta hänsyn till detta i så stor utsträckning som möjligt vid planering av gruppens sammansättning.

Forskarna i gruppen hade stor påverkan på hur dialogen fungerade. Detta kan vara en svårighet, då det krävs andra egenskaper än man vanligen som forskare besitter. Samtidigt är förståelsen för problematiken central för att fungera i rollen som processledare, så en kombination av naturvetenskaplig – teknisk kompetens och kunnighet i processledarskap vore idealiskt. En möjlighet hade varit att ha ett dubbelt ledarskap, där en kunnig processledare samarbetar med personen med den naturvetenskapliga kompetensen.

Slutsatser och rekommendationer

Nedan följer en uppräknig av de framgångsfaktorer och rekommendationer för arbete med vattenskyddsområden som vi inom projektgruppen identifierat utifrån detta arbete. Slutsatserna kan delvis även gälla för andra problemområden än vattenskydd där många olika intressenter berörs. Man måste hålla i minnet att det grundar sig på endast tre grupper. Trots

det tror vi det kan vara av värde för andra som är ifärd med att initiera processer av den här typen.

Framgångsfaktorer för dialoger:

- Deltagarnas kunskap och engagemang är oerhört viktigt
- Tillgång till relevanta forskningsresultat
- Kompetens att utvärdera och presentera förändringsförslag på ett trovärdigt sätt
- Det är viktigt att ha en processledare som vare sig är inblandad i presentationer eller har något egenintresse i processen.
- En bra balans, rent numerärt, mellan olika intressen
- Förmåga att skapa en stämning i gruppen som gör att alla känner sig välkomna och tagna på allvar

Rekommendationer:

- Om möjligt, prata med alla tilltänkta deltagare i god tid innan första mötet. Välj därefter ut deltagare som är intresserade av dialog med andra intressenter och av att finna gemensamma lösningar på målkonflikter
- Distribuera ett översiktligt kunskapsmaterial innan första mötet. Vad vi vet finns i dagsläget inte något sådant vad gäller användning av bekämpningsmedel inom VSO, men det skulle vara önskvärt att Jordbruksverket och eventuell LRF tog fram ett sådant.
- Ett alternativ till skriftligt material är att ägna ett första möte nästan helt åt att få en gemensam kunskapsbas. Notera att denna kunskap bör handla både om jordbruk och växtskydd, och kunskap om vattenförsörjning och skydd av vattentäcker.
- Förbered mötena mycket väl.
- Engagera en utomstående processledare, som följer arbetet hela vägen.
- Dokumentera mötena noggrant, detta gör att man undviker upprepningar vid nästa möte
- Ha inte för lång tidshorisont i projektet. Ett halvår är att rekommendera utifrån vår bedömning, men det beror också på omfattningen av projektet.

Referenser

Wivstad, M., Cederberg, C. & Sonesson, U., 2009, Användning och beroende av bekämpningsmedel i vattenskyddsområden, SIK Rapport 781, Institutet för Livsmedel och Bioteknik, Göteborg, ISBN 978-91-7290-274-9